

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կես տարվան 6 ռուբ.
Առանձին համարները 5 կոպեկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմյան խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցեն. Тифлисъ, Редакция „Мшакъ“.
Կամ Tiflis, Rédaction „Mschak“.
Տէլէֆոն № 253.

ՄԵԼԱԿ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերէն)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իրաքանչիւր բառին 2 կոպեկ.
Տէլէֆոն № 253.

ՀԻՄՆԱԳԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՇԱՐՈՒՆԱԿԱՎՈՒՄ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԿԱՅ 1898 ԹԻՒԻ

ՄԵԼԱԿ ԻՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԿՈՒԹՅԱՆ

«Մշակի» տարեկան գինը թէ՛ Ռուսաստանում և թէ՛ արտասահմանում 10 ռուբլի է, տասն
և մէկ և տասն ամսականը՝ 9 ռ., ինն և ութ ամսականը՝ 8 ռ., եօթ ամսականը՝ 7 ռ., վեց ամսականը՝
6 ռ., հինգ ամսականը՝ 5 ռ., չորս ամսականը՝ 4 ռ., երեք ամսականը՝ 3 ռ., երկու ամսականը՝ 2 ռ., մի
ամսականը՝ 1 ռուբլի:

Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը (Բազմաբանայ և Բարձրակարգ փողոցի անկիւն):

Ուրիշ քաղաքներէ պէտք է դիմել այս հասցեով. ТИФЛИСЪ, редакция „Мшакъ“, իսկ
արտասահմանից՝ TIFLIS, Rédaction du journal arménien „Mschak“.

Յայտարարութիւններ ընդունվում են թէ՛ հայերէն, թէ՛ ռուսերէն և թէ՛ օտար լեզուներով:

ԲՈՎԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

«Գլխից ռադ անելու» սխալմամբ. — Ներքին
ՏԵՍՈՒԹՅԱՆ. Գեղարուեստը և նրա ծառայողնե-
րի վիճակը մեզանում. Նամակ Կիւմիք. Նամակ
Ներքին-Արտաքին. Ներքին լուրեր. — ԱՐՏԱՔԻՆ
ՏԵՍՈՒԹՅԱՆ. Թեր և դէմ կարծիքներ. Կրեմլի
գէպերը. Արտաքին լուրեր. — ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ. —
ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ. — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐ. — ԲԱ-
ՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Ռաշիդ:

«ԳԼԽԻՑ ՌԱԴ ԱՆԵԼՈՒ» ՍԽԱՅՏԱԸ

Ամեն անգամ, երբ եւրոպական թիւր-
քայի մահմեդական տարրը ո՛ր և է գազա-
նային գործ է կատարում, եւրոպական
մամուլը, գլխաւորապէս ֆրանսիականը և
ռուսաց մամուլը, խորհուրդ են տալիս
Եւրոպային՝ դուրս հանել թիւրքերին եւ-
րոպական նահանգներից և քշել նրանց
Փոքր-Ասիայի նահանգները: Այժմ էլ երբ
մուսուլմանները սկսեցին իրանց գաղանու-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՌԱՇԻԴ

(Պատկեր)

Երկար գնում էր նա, ինքն էլ չիմանալով
թէ գէպի ռադ... Բարձրանում էր սարերը, ին-
չուս էր ձորերը, և առանց յաջանալու զգա-
նու էր ու գնում: Ուղարկւած մօտ էր շառա-
գունելու, երբ նա վերջապէս կարողացաւ որո-
շել, որ ինքը անդիտակցաբար գէպի իր հայրե-
նի գիւղի սահմաններն է դիմել: Ինչու էր գնում
դէպի այդ գիւղը, ինչու էր նրան քշում առ-
նում գէպի իր աւերակ ծննդավայրը, այդ ինքն
էլ չը գիտէր, միայն մի ներքին անցողիկի հա-
կումն նրան մղում էր և նա շարունակում էր
գնալ անդադար: Անս վերջապէս նա Աստուա-
ծանի բլրի ստորոտումն է, խորին ցաւով նա
յիշեց իր ընկերներին, նրանց դիմելները դեռ
այլանդակված, ուռած, ցաք ու ցրիւ փռված
էին այդ բլրի ստորոտում: Լոյսը բացվեց. այլ
ևս առաջ գնալ չէր կարելի, նա գիւղին մօտ է
և անօրէնները գիւղումն են, որ դեռ ծածկված
է թանձր ծխով. գիւղը չէ երևում այդ ծխի մի-
ջից, որ դեռ շարունակում է պալան-պալան
բարձրանալ գէպի վեր: Աւերակները դեռ շա-
րունակում են ծխալ նրանց միջից կրկին լըս-
վում են բաղնազան ձայներ. բայց դրանք ոչ
քնակիչներն ու բարձրաձայն աղաղակներն են և ոչ
էլ կոտորվողների վայնասուն. ասիանցիներն են,
որոնք պատրաստվում են իրանց աւարը սայլե-
րով ճանապարհ դնել: Նա դիմեց բլուրն ի վեր՝
հաստատ վճռելով սպասել այնտեղ, մինչև թըշ-
նամյունը հեռանա գիւղից: Նա ինքն էլ հա-
մուղված է, որ գիւղում այժմ իր ազգակից-
ներից մի կենդանի չունչ չի մնացել, և որ ին-
քը միայն դիմելներ կը տեսնի, բայց և այնպէս

Այդ խորհուրդը որքան էլ գործնական
լինի, բայց, մեր կարծիքով մեղանում է
արդարութեան տարրական պահանջների
դէմ: Ինչ կասեք, եթէ, օրինակ մի որ և
է արևմտաբուն աւազակի պատժելու հա-
մար, խորհուրդ տան քշել նրան մի գա-
ւառից, որտեղ նա կատարում է իր աւազա-
կային աւարառութիւնները դէպի մի ուրիշ
գաւառ: Դրանով յանցաւոր աւազակը չէ
պատժվում, այլ անմեղ գաւառի ժողովուրդը:
Մուսուլմանները գաղանութիւն են գոր-
ծում Բոլղարիայում, Մակեդոնիայում, Ալ-
բանիայում, Կրետէում, Եւրոպան գտնւմ
է. «Քշեցէք նրանց Փոքր-Ասիա, Բիւրդս-
տան, Հայաստան: Բայց մոռանում են, որ
այդտեղ էլ ապրում են քրիստոնեաներ,
աշխատասէր, խաղաղ, կուլտուրական ժո-
ղովուրդներ. մոռանում են, որ եթէ եւրո-
պական երկրներում, Եւրոպայի աշքի ա-
ռաջ թիւրքերը գաղանութիւններ, բար-
բարութիւններ են գործում, նրանք
տասնապատիկ անգլութիւններ կը գոր-
ծեն հեռավոր ասիական երկրներում, ուր
ոչ ոք չէ կարող ոչ տեսնել և ոչ արգելել:
Խորհուրդ տալ այդպիսի սխալմամբ գործա-
դրել, նշանակում է ասել. «Վճռեցիք հե-
ռացի, քաջիր. իսկ ուրիշ տեղ ինչ ու-
ղում ես» արաւ:

Նւ միջին այդ միջոցով Եւրոպան կարող
է հանգստանալ. միջին չարիքը կարելի է
դրանով վերացնել. միջին դրանով կարելի
է զսպել մահմեդական ամբոխի վայրենի
ձգտումները: Փոքր-Ասիայի և կամ Հայաս-
տանի քրիստոնեայ ազգաբնակչութիւնը քիչ
չէ տանջվել, չարաբով թիւրք տարրից,
այնպէս որ բոլորովին «խաբիբ» չը կայ խոր-
հուրդ տալ, որ նոր բաշխուղակներ ու-
ղարկվեն նրանց մէջ: Ոչ: Իս սխալ քա-
ղաքականութիւն է: Մահմեդական տարրը

է մնում հրացանը երեսն առնի և մի երկուսին
գնդակահար անէ. նա նոյն իսկ անդիտակցաբար
ձեռքը դէպի հրացանը տարաւ, բայց կրկին յետ
քաշեց, սպասելու, համբերելու հաստատ վճռով.
նրանք անցան:

Անս մի այլ խումբ ասիանցիներ՝ հաստավիղ
եղներ լծած քշում են տասնեակ սայլեր. սրանք
էլ կրում են զգեստներ, կապերտներ, անկո-
ղիններ և տան այլ կահ-կարասիք: Այս սայլե-
րից մէկը մանաւանդ առանձնապէս դրաւեց
Ռաշիդի ուղարկութիւնը, նրա վրա բարձած էին
եկեղեցական սրբազան անօթներ, սկիւն, բուր-
վառ, մոմակաշներ, արծաթեայ խաչեր, զրբեր,
եկեղեցական զգեստներ, շուրջառ, վակաս, ժա-
մաշապիկներ և այլն և այլն... Ռաշիդի շըր-
թունները դողողացին և ատամներն իրար
վրա սղմվեցին, երբ տեսաւ. այդ բոլորը: Նա
սրտի խորին ցաւով յիշեց իր ծերունի հօրը.
արդե՞ք ռադ էր նա, սպանված, թէ՛ կենդանի է.
Ռաշիդ իր մայրը, միթէ այդ ծերունիներին էլ չը
խնայեցին այս մարդակերները: Նա յիշեց, թէ
ինչպէս իր հայրը այդ զգեստներով զգեստաւոր-
ված սրբազան խորհուրդը էր կատարում, յիշեց,
թէ ինչպէս նա դողողուն շըրթուններով հա-
ւատացեալ հօտին ի տես բարձրացնում էր այդ
սրբազան սկիւն: Յիշեց, թէ ինչպէս ինքը խըն-
կարկում էր անս այն բուրվառով, հազած այն
ժամաշապիկը և քանի՜ քանի անգամ երկիւղած
սրտով համբուրել է անս այն խաչերը մանկու-
թիւնից սկսած, երբ դեռ նոր էր իր հօր մօտ
սովորում: Քաշ, օդնեմ ինչու: Ուրիշ շատ, շատ
բան յիշեց նա. մանկական յիշողութիւնները մե-
կը միւսից աւելի դրաւի, աւելի բաղցր, եկան
կրկնեցին նրա յիշողութիւնը: Քաշ, օդնեմ
ինչու, միմիջում էին նրա շըրթունները, և նա
այդ բառերը կրկնում էր խորին հաւատով: Դեռ
երբէք նա խաչի օգնութեամբ այդքան կարօտ
չէր եղել, և երբէք աւելի հաւատով, աւելի ջեր-
մաւանդութեամբ չէր դիմել նրան, քան թէ այս
անգամ: Տխուր իրականութիւնը կրկին սաստկա-
ցաւ նրա աչքի առաջ, նուիրական անօթներին
հասցած անարգանքը, անօրէնների այս անամօթ

կարելի է զսպել ոչ թէ տեղափոխութիւննե-
րով, այլ խիստ միջոցների գործադրու-
թեամբ—զրկելով նրանց գաղանութիւններ
գործելու հնարաւորութիւնից: «Գլխից
ռադ անելու» սխալմամբ կարգ և խաղաղու-
թիւն չէ կարող հաստատել ոչ Կրետէում
և ոչ էլ մի այլ տեղ:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹՅԱՆ

ԳԵՂԱՐՈՒՆԱԿԱՆ ՆԵՐԱ ՇԱՐԱՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԻՃԱԿԸ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ

Մօտ ժամանակներս տեղի ունեցաւ հայոց
թատրոնի բազմախառ և տաղանդաւոր դերա-
սան Քուրեանի թաղումը: Շատ ծանր տղաւոր-
ութեան տակ հեռացանք մենք գերեզմանատա-
նից: Քուրեան թաղվեց հասարակաց հաշուով:
Անա հէնց այդ բանը մեզ առիթ տուց զրիշ
վերցնել և խօսել թատրոնի մասին:

Հասարակաց հաշուով թաղումը լինում է երկու
տեսակ՝ պատուաւոր և անպատուաւոր: Ա-
ռաջինը, այսինքն պատուաւորը, տեղի է ունե-
նում հատուցած հասարակութեան մէջ, որը,
կամենալով երախտագէտ լինել դէպի իր հանգու-
ցեալ գործիչը, ցանկանում է պատվել նրա յիշա-
տակը և ինքը, յօժար կամքով, իր վրա է վերցնում
հասարակական գործիչի թաղումը: Իսկ ան-
պատուաւոր թաղումը տեղի է ունենում ան-
կուլտուրական, յետամնաց ազգի մէջ, որի մոտ-
ւոր աշխատողները կեանքի ժամանակ մատուցած
են աղքատութեան, իսկ մեռնելուց յետոյ էլ՝
այն տեսակ թաղման, որին արժանացաւ հան-
գուցեալ Քուրեան: Բայց միթէ միայն Քուրեա-
նին ենք թաղել թե փշի ման ածելով: Ոչ, հա-
մարեա մեր բոլոր դերասանները այդ տեսակ
թաղումն են ունեցել, եթէ ոչ վատթար: Յի-
շեք Աղամանին, Ամերիկեանին, կամ այնպի-
սի համեստ ոյժերին, ինչպէս էին Սուքիասեան,

հեռացող խումբը նրան վերաւորեցին մինչև
հողու խորքը, «Տէր, ինչու թողիր Քու եկեղեցին»,
որ այս անօրէնների անարգութեամբ մատնվի»,
միմիջայ նա: Ապա նա կրկին հրացանը ձեռք
առաւ, ուղղեց դէպի թշնամիները, նրա համբե-
րութիւնն սպառնում էր. բայց բանակաւորութիւ-
նը այս անգամ էլ յաղթող հանդիսացաւ. և նա
մի անգամ էլ ձեռքը յետ քաշեց՝ վճռելով ինչ
և լինի համբերել և ուղասել նրան...

Անցան դարձեալ այլ բազմաթիւ սայլեր,
բարձրած իր հայրենակիցների հարստութեամբ,
նրանց տարիներով դառն աշխատանքի արդար
վաստակներով, տարվելին և բազմաթիւ ջանք
հարս ու աղջիկներ, որոնց տեսել էր, որոնց ճա-
նաչում էր Ռաշիդը, և նա տարաւ, տարաւ այդ
բոլորն առանց մի կաթիլ արտասուքի. միայն
դառն ժպտը երբեմն խաղացնում, ծամածուռ
էր նրա դողողուն, պինդ իրար վրա սղմած
շըրթունները: Փերմարդկային համբարութիւն էր
հարկաւոր այս բոլորը տանելու համար, բայց
Ռաշիդը տարաւ, համբերեց, այս ահաղին փոր-
ձութիւնից չը զայլակվեց և իրան չը մատնեց
հրացանաձգութեամբ: Նա խմում էր դառնութեան
բաժակը մինչև տակը, նա շարունակում էր կու-
տակել կատաղի վրէժնորդութեան թոյնը յատ-
կապէս մի անձի գլխին թափելու, անց անձի,
որ այս բոլոր չարիքի սկզբնապատճառն է, որ
իր հայրենիքն աւերի և սրածութեան մատնույն
է: Նա համոզված էր, որ այդ անձն այստեղից
է անցնելու: Նւ նա սպասում էր...

Շատ սայլեր եկան անց կայան, շատ բան
տարվեց, բազմաթիւ խմբեր ուրախաձայն աղա-
ղակներով ու երգով եկան անցկացան: Արդէն
երկուց էր, արեւ մայր մտաւ. վերջին սայլերն
էլ անցան, գիւղի թաղանք վերջացաւ: Քեթի
մառախուղին եկաւ պարուրեց շրջակայքը, բայց
նա դեռ չը կար. Ռաշիդին տրեց խորին ան-
հանգստութիւն... բայց անս հեռւում երևաց
ձիււորներն մի խումբ. Ռաշիդը լարեց իր բոլոր
ուղարկութիւնը: Շատ հեռուից երևում էր մէկը
սպիտակ կատաղի ձիււ. վրա նստած. Ռաշիդը
ճանաչեց իր ձերմակին և նրա աչքերը լցվեցին

ՆԱՍՏԱԿ ՆԵՐՔԻՆ-ԱՌՏԱՅԻՑ

Օգոստոսի 28-ին

Հայաստանի արդէն կարծւում են: Այժմ շատե-
րը դուրս գալիս են, որ այս աշնան տե-
ղական աղքատ դասակարգը անշուշտ միջոց
կունենայ կանոնադրել իր անտեսական քայ-
քայլած դրոշմները: Բայց, ընդհանրապէս, սխալ
է այդ կարծիքը դնել մեր կողմերի բազմաթիւ
չքաւոր հողագործների մասին, որոնք այս դար-
նաւը, ինչպէս իրանք են ասում, ոչ մի բուռ-
ցանք չեն արել, այլ նրանց արտերը, նոյն իսկ
ամենաարգասաւոր հողաբաժնիները՝ հերկերը
մնացել են անցան, արևի առաջ չորանալով...
Մեզ յայտնի է, որ այստեղ մի որոշ դասակարգ,
թուով ոչ պակաս քան 15—20 տոնն, իսկ մոտա-
կայ Վերին-Ախտայում աւելի քան 60 ընտանիք
և դրանց հետ միասին հարեան գիւղերում շա-
տերը՝ ոչինչ ցանք չեն ունեցել՝ սերմացու չը
լինելու պատճառով: Երբ գիւղացին ցանկում
սերմ չէ ունեցել և ցանք չէ արել, ապա ինչո՞ւ
պիտի բարտընի նա իր քաղցած տնտեսութիւ-
նը, որը կտրված է միմիայն կանոնաւոր ցան-
քից և բաւարար արդիւնաբերութիւնից: Այս
օրը, որտեղից պէտք է ցանք անէին այդ թը-
շուառները, քանի որ անցեալ դարձան, երբ
ուրիշ գիւղացիներ ցանում էին իրանց ցորենի,
դարու, հաճարի և սորոկի արտերը, վերև յի-
շած չքաւորները մինչև իսկ ուտելու հաց չու-
նէին և իրանց ընտանիքը քաղցից աղատելու
համար՝ կամ ստիպված էին մուրացկանութիւն
անել, կամ թէ պատահական նուշերներով իրանց
գոյութիւնը մի կերպ պահպանել... Դուք է ա-
ռաւորակներ լինեն, թէ չքաւոր ընտանիքները
սերմացու ձեռք բերելու համար կարող էին ա-
պստիկ վերցնել կամ փոխ առնել հացահատիկ-
ներ: Բայց ո՞վ որ տար նրանց պարտք: Նրանք
ուրախութեամբ նորից կընկնէին վաշխառու-
ների գիրկը, եթէ միայն վերջիններս բարեհա-
ճէին մի ձառնիկ ցորեն տալ իրանց աղքատ
հարկաներին... Ապառիկ հաց բաց են թող-
նում միմիայն շահելու նպատակով, և որովհետեւ
աղքատ դասակարգից այլ ևս չանվել չէ կարելի,
քանի որ «մի կատու էլ չունեն տանը», ուստի
նրանց այլ ևս ոչ որ չէ հաւատում և վաղուց
նրանց կապը խզված է վաշխառուների և այլ
ցորենավաճառների հետ:

Կամ թէ գուցէ դռնվեն աստղերը, թէ այժմ
աղքատ դասակարգը կարող է ժամանակաւորա-
պէս օգտվել իր ունեւոր դրացուց, որը այսօր ա-
ռատ արդիւնք է ստացել հողագործութիւնից:
Բայց ո՞վ չէ հասկանում, որ մի գիւղում առա-
տուրիւն լինելով կամ դրացին հարուստ բերք
ստանալով՝ միւս հարեան աղքատ փրկել համար
այնքան էլ նշանակութիւն չունի, քանի որ վեր-
ջինս պէտք է փողով գնէ իր կենսական մը-
թերքները՝ իր ուտելու և ցանելու հացը, թէկուզ
էժան գներով: Զէ որ նա բարբոսի գներու ոյ-
ժից ընկած է և փողը նրա համար «սև աղուէս»
է դարձել, — ա՜նհ հարցը: Այդ, հարեան գիւղում
շատ ցանք են արել, արտերը լաւ բերք են ու-
նեցել — տիրոջը բաւականացրել, բայց ի՞նչ օգուտ
աղքատ դասակարգի համար. տիրոջ աչքը լոյս
Գ. Ս.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Կովկասեան Կառավարչապետը մի շրջաբերա-
կանով՝ ուղղած նախադասութիւններին, հրաւիրում
է պոլիցիային, աւելի եռանդուն և զործանեայ
լինել՝ առաջակներին հայաձեւու ժամանակ: Ինչ-
պէս յայտնի է, ամբողջ ձևականութեան շնորհիւ,
մի որ և է դաւաճապետ կամ պրիստով իրա-
ւունք ունի հայաձեւ առաջակներին մինչև իր
գաւառի կամ շրջանի սահմանը միայն, որից
դէնը նա ոտք չէ դնում, և ապառ թողնում ա-
ռաջակներ: Կառավարչապետը հրամայում է մի-
կողմ թողնել այդ սպիտակութիւնը, և առանց նա-
յելու գաւառի կամ շրջանի սահմաններին, հա-
լածել առաջակներին և հարեան գաւառի մէջ,
մինչև որ տեղական պոլիցիան ինքն առաջակ-
ներ յետևից կընկնի: Այդպիսով առաջակներին
հալածելու գործը կը կարծի մի ամբողջութիւն
ամբողջ երկրի մէջ, և ոչ թէ ամեն մէկը միայն
իր սահմանները մասին կը հոգայ՝ անտես առ-
նելով հարեան գաւառները: Բայց իրանից իշ-
խան Կառավարչապետը յայտարարում է, որ
թիւս և անհոգ պոլիցիականները կենթարկվեն
իսկապատմանաւորութեան և բարբոսութեան
կարճակվեն պաշտօնից:

Ֆիլիսոփայային կոմիտէն իր վերջին նիստում
քննութեան ենթարկեց այն միջոցները, որ պէտք
է դրո՞ւմ գնել արժանատիւ անելու: Բաթումի
կողմերում երեքսած ֆիլիսոփայական Կոմիտէ-

տը, աչքի առաջ ունենալով, որ ֆիլիսոփայա-
նականութեան է փոքր տարածութեան վրա, որոշեց
վարակված վաղերը ոչնչացնել և այն հողը, որի
վրա նրանք բուսել են, թողնալ:

Մեզ հաղորդում են, որ մեր ժողովրդական
գրող Պերճ Պապեանց այս սեպտեմբերից՝ թողնել
Ներսիսեան դպրոցի ուսուցչի պաշտօնը: Գրող-
նի հոգաբարձութիւնը, համաձայն ալ. Պապեանի
խնդրի, որոշեց նրան տարեկան 600 թուրքի
թոշակ տալ:

Սկիզբ տարի լրանում է ուսաց Կայսերական
այգեգործական ընկերութեան գոյութեան քա-
ռասն աւելակը: Այդ առիթով ընկերութիւնը
որոշել է դալ տարի, սեպտեմբեր ամսին՝ այգե-
գործների համաուսական ժողով գումարել և
հրատարակել ուսաց այգեգործական գրակա-
նութեան ժողովածուն: Ժողովը պէտք է տեղի
ունենայ Պետերբուրգում: Ժողովին մասնակցել
կարող են բոլոր այն անձինք, որոնք հետաքրք-
րվում են այգեգործութեամբ: Ժողովին ան-
դամակցողը պէտք է վճարի միանուագ 3 ռ.

«Навразное Сельское Хозяйство» շաբաթաթիւ-
թեամ կարդում են. «Քորչալու գաւառի Լոռու
շրջանում ցանքերը շատ զգալի կերպով վնաս-
վել են կարկտից: Մի քանի գիւղերում բոլոր-
վին փչացել են թէ՛ հացաբայրերը և թէ՛ խոտա-
հարքը: Այդպէս են հետեւել գիւղերը. Նովո-
Պոկրովկա, Արմանի և ուսաց Զալալովի գիւ-
ղերը: Միւսներում վնասվել են ցանքերը միայն
մի մասը. այդպէս են ուսաց Գերգէր, Նիկո-
լայեվկա, Ամար, Իգանա, Մաթի, Արդա և
և մասամբ Կուրման և Երաշտի գիւղերը: Կարօտութիւնը
գիւղերում մեծ է և անհրաժեշտ
է կողմնակի օգնութիւն:

ՆՈՐ-ԲԱՍԱՋԵՏԻՑ մեզ գրում են. Անցեալ
շաբաթ մեր քաղաքն այցելեցին նախագահու-
ր և կառավարչական դպրոցների տեսուչը: Նա-
խագահուր մի գիւղի միայն մնաց և առաւօտը
հեռավոր մէկնեց Գարաշիշակ: Տեսուչը մնաց
երկու օր, ընդունեց հայոց ծխական երկուս
դպրոցի շարժական և անշարժ դպրոց: Մտադիր
են ծխական դպրոցի մուտքերով օրիորդաց դպ-
րոց բանալ:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԿՐԵՏԷԻ ԴԵՊՊԵՐԸ

Նորօգական լրագրների առ այժմ քիչ մաս-
նամանութիւններ են հաղորդում Կանդայում
տեղի ունեցած արեւմտեան դէպքերի մասին:
Ինչպէս յայտնի է, անկարգութիւնների տեղը
այս անգամ Կանդայի էր: Այս քաղաքը կրե-
տական ապստամբութեան սկզբից խառնակու-
թիւնների օջախ էր դարձել: Այստեղ հաւաքվե-
ցին այն բոլոր թուրքերը, որոնք կղզու զանա-
պան կողմերից փախչում էին քրիստոնեայ ապա-
տամների ահից. փախտականների մէջ քիչ
չէին և թիւրքաց անկանոն զորքի ղեկավարներ,
որոնցից կազմվեց քաղաքի ազգաբնակչութեան
ամենափոքրագուր տարրը: Յայտնի է որ Կան-
դայի երկու ժամանակի պաշարել էին ապրա-
տամները, որոնք քիչ էր մնում որ գրաւեն
նրան: Պետութիւնների միացեալ նաւատորմերի
միջամտութիւնից և եւրօգական զորքերը ափ
իջեցնելուց յետոյ ծովագետներին դժուարու-
թեամբ աջգրվեց մի չէզոք տարածութիւն սահ-
մանը քաղաքի և ապստամբների մէջ: Այնու-
միայնիւ քաղաքից դուրս յարձակվել և ապա-
տամներին բանակից յարձակումներ գործելը
չէին դադարում. ընդհարումներ տեղի ունէին
համարեա ամեն օր: Գաղաւթում խռոված աղ-
քաբնակչութիւնը երբեմն ուսերկղէն կատարեալ
պակասութիւն էր գրում: Տարածվող լուրերը
թէ քրիստոնեաները որպէս թէ բռնութիւններ
են գործ դնում կղզու ուրիշ տեղերում, Կան-
դայում նոր կողպուտներն առթիւներ էին
ստեղծում: Նորօգական զորքերը չէին կարողա-
նում քրիստոնեաների անհրաժեշտ, ապրանքների պա-
հեստները կողպուտելու և քանդելու առաջն
առնել. նոյն իսկ եւրօպացիների կաշքերի պաշա-
պանութիւնը շատ դժուար էր: Յոյն-թիւրքա-
կան պատերազմը վերջանալուց յետոյ հանգա-
մանքները դէպի լաւ փոխվեցան: Անգլիական
զորքաբաժնի, որ քաղաքում միակ կարողացողի
զինքն էր կատարում, յայտնի աստիճանով գրա-
ւել էր մասնագական ազգաբնակչութեան վտա-
հոթիւնը. ուշագրութիւն էր դարձրած այն բա-
նի վրա, որ քաղաքը կանոնաւոր կերպով ու-
տեղիքի պաշարներ ստանայ: Կանդայական ամբու-

թի տրամադրութիւնը, այնուամենայնիւ, վտան-
գաւոր էր:

Նոր անկարգութիւնների պատճառն այն էր,
որ անգլիացիները մաքսային թիւրք պաշտո-
նեաներին հեռացրին և նրանց տեղ քրիստո-
նեաներին նշանակեցին: Մտ երկու շաբաթ ա-
ռաջ ծովագետները իրանց ձեռքն առան տա-
նանորդական հարկի կատարութիւնը Կանդա
և Բեռլինո քաղաքներում: Թիւրք պաշտօնեա-
նիքը կարճ դիմադրութիւնից յետոյ ղեկեցին,
երբ սպառնացին թէ դէնք կը գործադրեն նը-
րանց դէմ: Մի և նոյնը պէտք էր անել և Կան-
դայում: Ծովագետների հրամանով անգլիա-
կան զինուորական զինատեսիլներ օգոստոսի 28-ին
գնացին հարկային հիմնարկութիւնը, որպէս զի
այնտեղ մայրեն քրիստոնեայ հարկահաններին:
Զրուշութեան համար չինութեան մօտ շարված
էր զինուորների մի խումբ: Զը նայած դրան,
չինութեան մօտ հաւաքվեցան շատ մասնագի-
տաներ, և սկսեցին պահանջել որ իրանց ներս
թողնեն: Այդ պահանջը այնպիսի խստութեամբ
էր անվում, որ զօրքը հարկադրված էր կրակ
անել նրանց դէմ: Մի քանի մասնագիտաներ
վիրաւորվեցան և այս հանգամանքը ամենասա-
տիկ կատարութիւն պատճառեց առանց այդ էլ
յուզված ամբողջին: Ներկայ եղող բոլոր թիւր-
քերը դէնք վերցրին և ընկան անգլիական զի-
նուորների վրա: Յետոյ նրանք վաղեցին դէպի
քրիստոնեաների թաղ և սկսեցին հրացան ար-
ձակել պատահաններով և հրեհնել տները, խա-
նութիւններ: Թողութեան վերջ լինելու համար
անգլիական «Hazard» նաւն սկսեց ուղարկու-
մի քաղաքը, բայց այս բանը չը թուրքերից
մասնագիտաների կատարութիւնը և նրանք շա-
րուհակեցին կողպուտն ու սպանութիւնները:
Ով չէր կարողանում ազատվել, կատարած խու-
ժանի զոհն էր դառնում և նրա մարմինը այր-
վում էր բոցախաւով փողոցների մէջ: Ապանվե-
ցան և շատ մասնագիտաներ: Փողոցներում սար-
նափելի տեսարաններ էին տեղի ունենում: Տեսնե-
լով որ ոչինչ չէ կարելի անել անգլիական զինուոր-
ների դէմ, որոնք շարունակում էին հրացանա-
ձգութիւնը, մասնագիտաները վճռեցին հրեհնել ամ-
բողջ թաղը: Ստիպվեցին էլն քանդվող տների աղ-
մուկը և կռիւների կատաղի աղաղակները, ո-
րոնք խառնվում էին հրացանների ձարձարման
հետ: Գերմանական հիւպատոսարանն ամբողջա-
պէս այրվեց: Հիւպատոսարանի սլաշոնները
հաւաքվել էին այրվող տան բակում, յուսակը-
տուր աղաղակում էին, օդնութիւն խուլորում,
բայց ոչ որ չէր դալիս: Սպանվածների թուղին
է և անգլիական փոխ-հիւպատոս Լիլիման Կո-
լոնիքներում: Շատ կանայք և երեխաներ կողոր-
վեցան կրակի մէջ: Երբ փոքր ինչ հանդարտու-
թիւն տիրեց, հրաման դուրս եկաւ հաւաքել
կենդանի մնացած քրիստոնեաներին և տանել
նաւերը, իսկ Կանդայի առաջ կանդայի պա-
տերազմական նաւերի հրամանատարները իրանց
տուրին նախադասութեան, որ եթէ քաղաքում
հրացանի մի հատ ձայն էլ լսվի, Կանդայի նո-
րից կենթարկվի ուժաւորութեան:

Սուլթան Համիդ կարող է մտցնել իր 22 ա-
մեայ թագաւորութեան տարեգրութիւնների մէջ,
որ 1898 թ. աւանդ արեւելի շահագաւ...

ԹԵՐ ԵՒ ՊԵՄ ԿԱՐԴԻՆԱՆԵՐ

Վիլհելմ II կայսրի ճառը, որի մէջ նա այն
միտքն է յայտնում, թէ «պատերազմի համար
միշտ պատրաստ զօրքը խաղաղութեան ամենա-
լաւ երաշխարարութիւնն է ներկայացնում», ան-
կասկած, շատ անսխալ տպաւորութիւն կը
թողնէր ամենքի վրա: Եթէ այդ խօսքերը ըն-
դունենք իբրեւ պատասխան Նիկոլայ II Կայս-
րի առաջարկութեան, ուրեմն պէտք է կարծել,
որ Գերմանիան չէ համարում զինաթափու-
թեան գաղափարին: Այդ առիթով «St. Petersburg
Zeitung» լրագիրը, իր գործերով խաղաղութեան
ասում է. «Մեզ համար միշտ անհաճոյ է գեր-
մանական կայսրի ճառերի անորոշ խաղաղու-
թիւնը. մեզ անհաճոյ է և այսօրվայ հեռացիլը,
որը կարելի է այնպէս մեկնել, իբր թէ գերմա-
նական կայսրը առաջուց որոշում է դերմանա-
կան դիպլոմատիայի դիմքը առաջիկայ բանալն-
ցութիւնների ժամանակ, իբր թէ նա կամենում
է հակադրել կայսերական խօսքին մի ուրիշ
կայսերական խօսք, իբր նա պահանջում է գի-
նորութեան խաղաղութեան համար նոյնպիսի յար-
գանք, որը ցոյց տրվեց ամբողջ Նորայի կող-
մից խաղաղութեան գաղափարին: Ուրիշ լրագ-
րները Վիլհելմ կայսրի խօսքերը մի կատարեալ
դիստօնանս են համարում այն ընդհանուր
ողկորութեան մէջ, որ առաջ բերեց ուսաց
առաջարկութիւնը:

Նիկոլայ Կայսրի առաջարկը հաղորդվել է և

Վատիկանին, և ընդունվել է մեծ ողորու-
թեամբ: Պապը հեռագրով ողջունեց զինաթա-
փութեան համադրելի միտքը և իր ուրախութիւ-
նը յայտնեց ուսաց կառավարութեան: Ինչպէս
ասում են, Լեոն XIII վաղուց փայփայում էր
այդ միտքը և երկու տարի առաջ նա ինքը
կամենում էր դիմել մեծ պետութիւններին այդ-
պիսի առաջարկութեամբ, բայց հանգամանքները
արգելեցին նրան իրագործել իր զիտաւորու-
թիւնը: Մանաւանդ մեծ ողկորութեամբ է խո-
տում զինաթափութեան առաջարկի մասին եւ-
րօպական փոքր պետութիւնների մասովը, և
այդ առիթով մի քանի լրագրներ մի պատմա-
կան ակնարկ են գցում զինաթափութեան խնդ-
րի վրա: Նապոլեոն III իր թագաւորութեան
սկզբում երազում էր գումարել մի կոնգրէս
1815 թ. Վիեննայի դաշնագիրները վերաքննե-
լու համար: Երբ Կրիմի պատերազմից յետոյ՝
Պարիզում գումարվեց խաղաղութեան կոնգ-
րէս, անգլիական ներկայացուցիչը, լորդ Կլա-
րենտոն, առաջարկեց կոնգրէսին միջնորդ
դատարան հաստատել եւրօպական պետու-
թիւնների մէջ՝ պատերազմը խափանելու հա-
մար: Բոլոր պետութիւնները միացան այդ ա-
ռաջարկութեան, բայց յայտնեցին, որ պահ-
պանում են իրանց բոլոր իրաւունքները և
գործադրութեան ազատութիւնը: Անցաւ վեց տա-
րի. և զինաթափութեան խնդիրը, աւելի որոշ
ձեռով յարուցվեց քրիստոնեական պարլամենտում
1866 թ. անգլիական արտաքին գործերի մի-
նիստը, կամենալով աստուծոյ-պրոսական պա-
տերազմի առաջն առնել, առաջարկեց գումա-
րել միջազգային կոնգրէս, որ ոչ միայն ընդի և
լուծի վիճելի խնդիրները, այլ և ընդհանուր դի-
նաթափութեան սկիզբը դնի: Նոյն առաջարկու-
թիւնն արեցին և անգլիական ու ֆրանսիական
կառավարութիւնները, բայց Բիսմարկ խափա-
նեց կոնգրէսի գումարումը: 1869-ին, երբ պէտք
է պատերազմ ծագէր Պրանսիայի և Պրուսիայի
մէջ, Գլադստօնի կարենէաի կողմից դարձեալ
փորձեր եղան կոնգրէս գումարել և առաջարկ-
վեց զինաթափութեան ծրագիր. Պրանսիան յո-
ժարեց կրճատել իր զօրքը 10,000 զինուորով,
բայց Բիսմարկ դարձեալ մերժեց և Կլարենտոնի
աղնիւ ջանքերն անաջող անցան: Պրանս-պրու-
սական պատերազմը առաջ բերեց պրուսական
միլիտարիզմի յաղթանակը և այդ օրից ոչ մի
նոր փորձ և առաջարկ չեղաւ ընդհանուր զինա-
թափութեան մասին, մինչև այս 1898 թ. օ-
գոստոսի 12-ը, երբ տեղի ունեցաւ ուսաց
յայտարարութիւնը:

ԽԱՌԵ ԼՈՒՐԵՐ

Տգէտ գիւղացիներ: Նոր-Բայազետի մեր
թղթակիցը նկարագրելով այդ գաւառի աղող
հունձը, աւելացնում է հետեւեալ տողերը.
«Այս տաղավայր հնէն համար՝ քաղաքի բայց աւելի
մեր գաւառի գիւղերի մէջ այն համոզմունքն է տա-
րածվել թէ դա հայոց Կաթողիկոս խորհրդանշան
հնէն է, որ նորերս այստեղով անցաւ դէպի Տաւր.
հրա ոտը խեղով հր՝ ասում են: Այդ կարճընքն մեծ
ոյժ է տալիս այն հանգամանքը, որ Վեհափառի դա-
րուց անմիջապէս յետոյ երկու երեք հազար յուրեւ
և հողագործի համար ցանկալի անձններն են, որոնք
մեծապէս նպաստեցին արտերին: Վերին-Կարանլու
և շրջակայ գիւղերում նոյն իսկ հողաշէնք են պատմում
ասելով. Թէ ինչպէս մի բարբոս լին չորացած արտ՝ Հայ-
րէիկ օրհնութեամբ՝ լցվել ու լաւ բերք է տուել»:

Ներշնչիկ տղայութիւն:

Իտալական նախկին մինիստր-նախագահ Կրի-
պի այս օրերս վերջացրեց իր մեծ ուսարնե-
րը, որոնք բարկացած են 11 հատորից: Կար-
ծում են, որ այդ մեծուարները կը հրատարակ-
վեն Իտալիայից դուրս:

Կարո՞ղ են արդեօք Կանայք ֆրանսիական
ակադէմիայի անդամ լինել: Այդ հարցը նորից
է յարուցված Պարիզում: Քառասուն անմահ-
ները, և հարկէ, դէմ են կանանց այդ յան-
դուղն ձգտման: Այդ պատճառով իրական տե-
ռի շրջանում միտք է յղացել ինքնիւ կանանց
ակադէմիա, պայման դնելով, որ այնտեղ
չընդունվի և ոչ մի տղամարդ:

Կ. Պոլսի հայոց լրագրները հաղորդում են
հետեւեալը. «Կայսերական նոր շնորհ:
Մեծ բերկրութեամբ կիմանանք, թէ Վեհ. Սուլ-
թանը բարեհաճած է Կայս. Բարձր. Իրաւէնով
մը հրաւարել, որ Ազգային Հիւանդանոցին ու
Որբանոցին տրուած պետական հացի ու մսի
պարէնին վրա յաւելում մը ըլլայ: Օգոստ. Սուլ-
թանին կողմէ՝ իր գահակալութեան տարեդար-
ձին առթիւ եղած կայսերական այս նոր շնորհ-
կարգադրութեամբ կը լեցնէ այդ մարդասի-

Типографія Грузинск. Издат. Т—ва, Лорисъ-Мелик. ул. № 13